

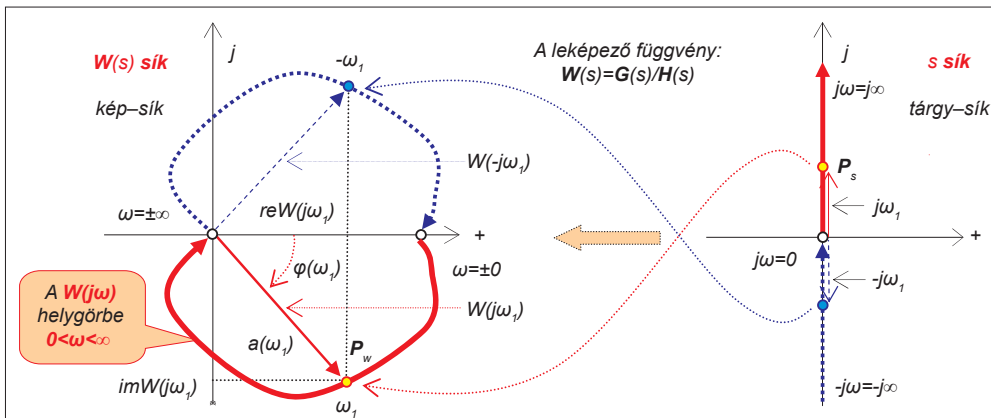
Szabályozástechnika - 12.

Dr. Szilágyi Béla – Dr. Juhász Ferencé

Szabályozástechnikai sorozatunk következő része a frekvenciafüggvény ábrázolási technikái között elsőként a Nyquist helygörbe módszerét mutatja be, ízelítőt adva abból is, hogyan járul hozzá a MATLAB-program az eredmények szemléletes megjelenítéséhez.

A Nyquist helygörbe származtatása konformis¹ leképzéssel

Az ábrázolás egyik formája a komplex számsíkon ábrázolt Nyquist-helygörbe. Ezt a helygörbét egy olyan képfüggvénynek tekinthetjük, ahol a tárgyfüggvény az s sík $s=j\omega$ pozitív képzetes tengelye, amit a $W(s)$ függvény által meghatározott kifejezés a $W(s)$ síkra képez le. A $W(s)$ síkon az s sík $s=j\omega$ pozitív képzetes tengelyének képe a $W(j\omega)$ Nyquist diagram. Ábrázolása az 1. ábrán látható.

1. ábra. Az s sík imaginárius tengelyének leképezése a $W(s)$ -síkra

Ha az s sík képzetes tengelyének minden $j\omega$ értékére meghatározzuk az $a(\omega)$ hosszúságú és $\varphi(\omega)$ szögű, komplex $W(j\omega)$ vektort (vagy az s sík P_s pontjának képét a $W(s)$ síkon: a P_w képpontot), akkor e vektorok végpontjainak mértani helye – miközben az ω körfrekvencia befutja a $0 < \omega < \infty$ intervallumot – a **Nyquist helygörbe**². Ennek ismerete felvilágosítást ad arról, hogy az aszimptotikusan stabilis tag a különféle körfrekvenciájú, harmonikus jeleket kvázistacioner állapotban milyen „amplitúdótorzítással”, ill. milyen „fázistorzítással” engedi magán keresztül³. A $W(j\omega)$ helygörbe leírja, hogy a jelátvivő tag – mint a harmonikus jeleket **szűrő** dinamikus rendszer – milyen viselkedést mutat, milyen frekvenciaintervallumokban végez „kiemelést”, ill. milyen frekvenciaintervallumokban végez „elnyomást”.

Az ábrán az s sík negatív képzetes tengelyének ($-\infty < \omega < 0$) képfüggvényét is ábrázoltuk. Ennek – mint majd később látjuk

1 Konformis leképezés: a $W(s)$ komplex változós függvény az s komplex tárgy sík vektorait a $W(s)$ képsík vektorába „viszi át”. Az s tárgy sík zárt görbéi a $W(s)$ síkon is zárt görbe alakjában jelennek meg. A leképezés az s sík olyan pontjaira, amely pontokban $W(s)$ szinguláris, nem értelmezhető, ezért az ilyen pontokat a s síkon felvett görbén egy $\rho \rightarrow 0$ sugarú félkörrel (a szinguláris pont reguláris környezetében) meg kell kerülni. A $W(s)=G(s)/H(s)$ átviteli függvény szinguláris pontjai a $H(s)=0$ karakterisztikus egyenlet p_i gyökei, a rendszer pólusai.

2 A Nyquist helygörbére tett nyíl az ω körfrekvencia növekedésének az irányát mutatja.

3 A „torzítás” itt azt jelenti, hogy az y harmonikus kimenőjel amplitúdója és fázisa miként változik a körfrekvencia függvényében.

– matematikai jelentés adható. Mivel az s sík $-j\omega_1$ vektora a $j\omega_1$ vektor konjugáltja, ezért a $W(s)$ síkon $W(-j\omega_1)=\text{conj}[W(j\omega_1)]$. Ebből pedig az is következik, hogy a negatív imaginárius tengely képfüggvénye a pozitív imaginárius tengely képfüggvényének a valós tengelyre vett tükörképe. Vagyis a **teljes** – negatív körfrekvenciákra is kiterjesztett Nyquist helygörbe szimmetrikus a $W(s)$ sík valós tengelyére. Fizikai rendszereket leíró frekvenciafüggvény – a rendszer tehetetlenségéből származó – tipikus tulajdonsága, hogy a nagyfrekvenciás jeleket „elnyomja”, ezért általában $\text{abs}W(j\omega)_{\omega \rightarrow \infty} = a(\omega)_{\omega \rightarrow \infty} = 0$. A következő példa – mintegy illusztrációként – egy RLC áramkört absztraháló tag frekvenciafüggvényének meghatározását tárgyalja. Hasonló elrendezések a mechanika, a hidraulika és a pneumatika szerkezeti megoldásaiból is választhatóak.

lajdonsága, hogy a nagyfrekvenciás jeleket „elnyomja”, ezért általában $\text{abs}W(j\omega)_{\omega \rightarrow \infty} = a(\omega)_{\omega \rightarrow \infty} = 0$. A következő példa – mintegy illusztrációként – egy RLC áramkört absztraháló tag frekvenciafüggvényének meghatározását tárgyalja. Hasonló elrendezések a mechanika, a hidraulika és a pneumatika szerkezeti megoldásaiból is választhatóak.

Példa:

A 2. ábrán aszimptotikusan stabilis RLC áramkör kapcsolási vázlata, és átviteli függvénye⁴ látható. A másodrendű rendszer $W(s)$ átviteli

függvénye az áramkörök analízisében használt operátoros impedanciák alkalmazásával közvetlenül felírható.

Az RLC elemeket tartalmazó áramkör a T_ξ -lineáris lengő tagnak is egy szerkezeti illusztrációja, ha az átviteli függvényében szereplő ζ csillapítási tényező a $0 < \zeta < 1$ intervallumban van. Legyen ezért:

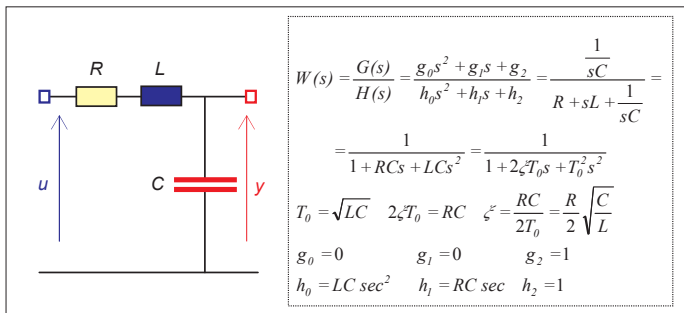
$$W(s) = \frac{G(s)}{H(s)} = \frac{1}{1 + 2\zeta T_0 s + T_0^2 s^2} = \frac{1}{1 + 0,2s + s^2} \quad (\xi = \frac{R}{2} \sqrt{\frac{C}{L}} = 0,1 \quad T_0 = \sqrt{LC} = 1 \text{ sec}).$$

- a. Adjuk meg a tag $W(j\omega)$ frekvenciafüggvényét és ábrázoljuk ennek Nyquist helygörbéjét!
- b. A tag bemenetén zérus kezdeti feltételek mellett $u(t)=2\sin(\omega t)=2\sin(t)$ bemenőjelet működtetünk (a bemenőjel amplitúdója $u_{\max}=2$, körfrekvenciája $\omega=1$).
  - b1. Ábrázoljuk léptékhelyesen az $y(t)$ kimenőjelet!
  - b2. Kvázistacioner állapotban adjuk meg az $y(t)=y_{\max}\sin(\omega t + \varphi)$ kimenőjel ω körfrekvenciáját, $y_{\max}(\omega)$ amplitúdóját és a bemenőjelhez képesti $\varphi(\omega)$ fáziseltolási szögét!

Megoldás:

a.) A frekvenciafüggvény az átviteli függvényből közvetlenül felírható:

4 Az adott áramkör a két energiatároló tag áramköri illusztrációját reprezentálja.

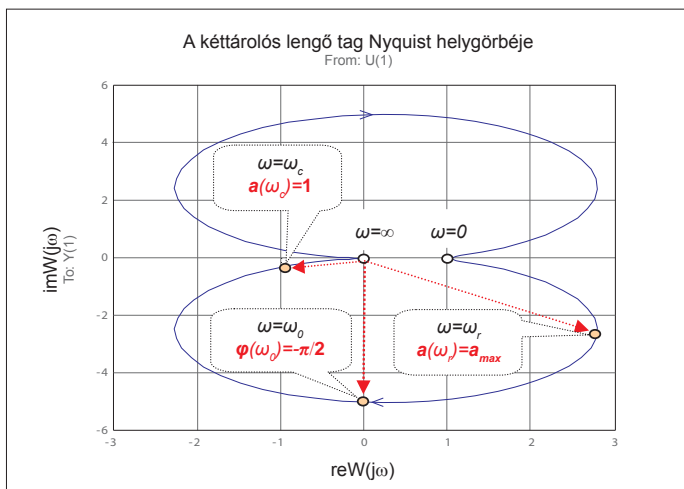

2. ábra. RLC áramkör kapcsolási vázlatja és átviteli függvénye

$$W(j\omega) = W(s)|_{s=j\omega} = \frac{G(s)}{H(s)} \Big|_{s=j\omega} = \frac{1}{1+2\xi T_0(j\omega) + T_0^2(j\omega)^2} = \frac{1}{1+0,2(j\omega) + (j\omega)^2} = \frac{1}{1-\omega^2 + j0,2\omega}$$

A frekvenciafüggvényt MATLAB-támogatással számolva és ábrázolva (lásd 3. ábra):

```
G=1;H=[1 0.2 1];grid on;nyquist(G,H);
title('A kéttárolós lengő tag Nyquist helygörbéje');
xlabel('reW(jw)');ylabel('imW(jw)');
```


3. ábra. Kéttárolós lengő tag Nyquist helygörbéje ($\zeta=0,1; T_0=1$)

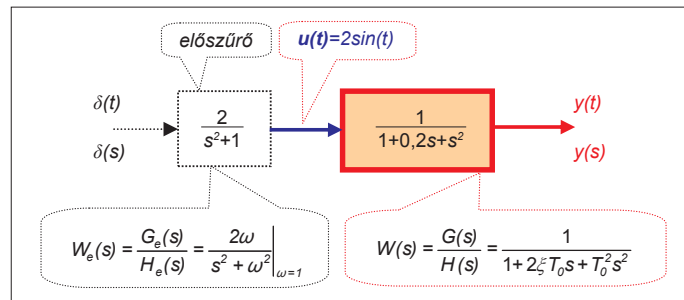
A helygörbéből látható, hogy miközben az ω körfrekvencia befutja a $0 < \omega < \infty$ intervallumot, az $a(\omega) = |W(j\omega)|$ amplitúdónak az ω_r körfrekvenciánál a_{max} maximuma van, ω_0 -nál $\phi(\omega) = \text{arc}W(j\omega)$ szöge $\phi(\omega_0) = -\pi/2$ és ω_c -nél $a(\omega_c) = 1$ ($\omega_r = \sqrt{1-2\xi^2}/T_0$ a rezonancia körfrekvencia és $a_{max} = 1/[2\xi\sqrt{1-\xi^2}]$). Továbbá $\omega_0 = 1/T_0$ a csillapítatlan (természetes) saját körfrekvencia⁵ és $a(\omega_0) = 1/(2\xi)$, valamint $\omega_c = \sqrt{2(1-2\xi^2)}/T_0$ a vágási körfrekvencia és $a(\omega_c) = 1$. A kéttárolós, lengő tag mindezen jellegzetes $\omega_r, \omega_0, \omega_c$ körfrekvencia értékei, ill. ezekhez a körfrekvenciákhoz tartozó $a(\omega_r), a(\omega_0), a(\omega_c)$ amplitúdóértékek az

$$a(\omega) = \text{abs}W(j\omega) = \text{abs} \frac{1}{1+2\xi T_0 j\omega + T_0^2(j\omega)^2} = \frac{1}{\sqrt{(1-T_0^2\omega^2)^2 + 4\xi^2 T_0^2\omega^2}}$$

kifejezésből számíthatók.

b1. A tag bemenetén lévő $u(t) = 2\sin(\omega t) = 2\sin(t)$ jelet úgy állítjuk elő, hogy egy $W_e(s) = 2\omega/(s^2 + \omega^2) = 2/(s^2 + 1)$ átviteli függvényű előszűrő bemenetén $L\{\delta(t)\} = 1$ jelet működ-tünk. A W_e átviteli függvényű előszűrő tag kimenetén

⁵ A lengő tag $v(t)$ átmeneti függvényében szereplő periodikus összetevő $\omega = \sqrt{1-\xi^2}/T_0$ lengési körfrekvenciája a csillapított saját körfrekvencia. Az ω_r rezonanciafrekvencia akkor létezik, ha $0 < \xi < 1/\sqrt{2}$.

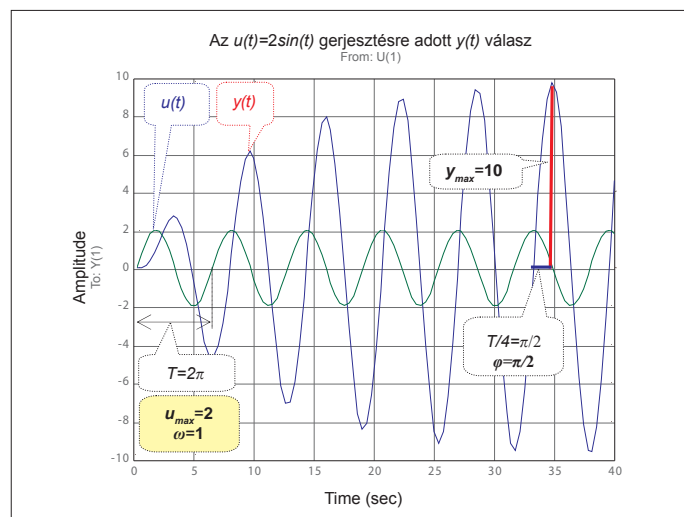

4. ábra. Az $u(t) = 2\sin(t)$ jel előállítás és a vizsgált rendszer bemenetén történő működtetése

keletkező jel időfüggvénye ekkor: $L^{-1}\{2\omega/(s^2 + \omega^2)\} = L^{-1}\{2/(s^2 + 1)\} = 2\sin(\omega t) = 2\sin(t)$. Az így létrehozott rendszer hatásvázlatja $\omega = 1$ figyelembevételével (lásd 4. ábra).

A rendszer $y(t)$ kimenőjelét MATLAB-támogatással számítjuk és ábrázoljuk (lásd 5. ábra):

```
Ge=2;He=[1 0 1];grid on;impulse(Ge,He);hold on;
[Gy,Hy]=series(Ge,He,G,H);impulse(Gy,Hy)
```


5. ábra. A kvázistacioner állapot kialakulásának szemléltetése

Figyeljük meg, hogy a tranziensek „lecsengését” követően (elvéleg a $t = \infty$ időpontban, gyakorlatilag a $t \gg T_0$ időpont eltelte után) a harmonikus $y(t)$ kimenőjel amplitúdója $y_{max} = 10$, a bemenőjelhez viszonyított fáziseltolási szöge $\phi = -\pi/2$.

b2. A bemenőjel körfrekvenciája $\omega = 1$. A rendszer lineáris, ezért a kimenőjel körfrekvenciája a kvázistacioner állapotban azonos a bemenőjel körfrekvenciájával, vagyis $\omega = 1$. A $W(j\omega)$ frekvenciafüggvény értéke az $\omega = 1$ körfrekvencián

$$W(j\omega)_{\omega=1} = \frac{1}{1+2\xi T_0 j + T_0^2 j^2} = \frac{1}{1-1+0,2j} = -5j$$

$$\text{abs}W(j\omega)_{\omega=1} = 5 \quad \text{arc}W(j\omega)_{\omega=1} = -\frac{\pi}{2} \Rightarrow -90^\circ$$

Ennek megfelelően $y_{max} = a(\omega)u_{max} = 5 \cdot 2 = 10$; $\phi = -\pi/2$ (-90°), tehát az $u(t) = 2\sin(t)$ -re adott válasz a rendszer kvázistacioner állapotában $y(t) = 10\sin(t - \pi/2)$.

(Folytatjuk!)

szbela@iit.bme.hu
juhaszne@iit.bme.hu

⁶ Vegyük figyelembe, hogy a $\sin(\omega t) = \sin(t)$ Laplace transzformálja $L\{\sin(\omega t)\} = \omega/(s^2 + \omega^2) = 1/(s^2 + 1)$.